

кримінальне право без міфів, страхів та стереотипів» (27 грудня 2023 року) / упоряд. А.А. Стрижевська, С.Д. Шапченко, К.П. Задоя. К., 2024. 172 с. <https://drive.google.com/file/d/1iRX19j1oOjT2-FNRRRFjH9qxJ3sdVooZ/view>

УДК 343.14+343.135

Рогатинська Н. З.
*д.ю.н., професор,
завідувач кафедри кримінального права
та процесу, Західноукраїнський
національний університет*

ВПЛИВ ВІЙНИ НА ЗЛОЧИННІСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ

З історії розвитку будь-якої держави відомо, що наслідки військових агресій завжди призводили до нестабільності політичної та економічної ситуації в країні, неминуче спричиняли загострення соціальних проблем, погіршення якості життя людей, зростання рівня злочинності, в тому числі серед неповнолітніх.

Турбота держави про «здорову» націю, ядром якої є підростаюче покоління очевидна, адже саме йому відведена вирішальна роль у побудові в майбутньому незалежної, демократичної країни з євроінтеграційним вектором подальшого розвитку, представленням її на державному та міжнародному рівнях. Тому, вирішення проблем злочинності неповнолітніх в Україні на сучасному етапі її розвитку, є пріоритетним завданням держави.

Розглядаючи питання злочинності неповнолітніх необхідно враховувати, що вона є складовою загальної злочинності, яка розвивається під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх факторів. Дитяча та підліткова злочинність суттєво відрізняється від дорослої злочинності за своїми кримінально-правовими, кримінально-процесуальними та кримінологічними характеристиками, що впливають з юридичних, соціальних, психологічних та кримінологічних якостей особи неповнолітнього.

Злочинність неповнолітніх характеризується певними особливостями, що виділяє її в окремий вид, протидія якій, потребує вироблення з боку держави комплексного підходу її вирішення. Особливу увагу привертає те, що дана категорія осіб належить до найбільш кримінально вразливих соціальних груп, яка водночас формує загальний рівень злочинності і суттєво впливає на криміногенну ситуацію в країні загалом. Державними органами не тільки виявляються причини та умови дитячої та підліткової злочинності, але й постійно розробляються та вживаються заходи, спрямовані на її запобігання.

Значна увага кримінологічним проблемам злочинності неповнолітніх приділялась відомими українськими вченими, зокрема у працях В.В. Голіни, Б.М. Головікіна, С.Ф. Денисова, А.К. Закалюка, О.Г. Кальмана, Н.З. Рогатинської, Н.С. Юзікової В. І. Шакун, Л. Герасименко, А. П. Джужи та ін. У працях науковців досліджувалися умови та причини злочинності осіб цієї вікової групи, розроблялися різні шляхи її попередження. Незважаючи на

наявність великої кількості наукових праць із зазначеної тематики, залишаються малодослідженими кримінологічні аспекти цієї злочинності саме на сучасному етапі розвитку українського суспільства.

Для правильного розуміння поняття «злочинність неповнолітніх», слід розкрити зміст терміну «неповноліття», як соціально-правової категорії, що формується на основі поняття «дитина» («дитинство»). У ст. 1 Конвенції ООН про права дитини, вказується, що «дитиною є кожна людська істота до досягнення нею 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше» [1]. Подібне визначення є у Законі України від 26 квітня 2001 року № 2402-III Про охорону дитинства, в якому зазначається, що «дитина - особа віком до 18 років (повноліття), якщо, згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше» [2].

Злочинність неповнолітніх характеризується віковими та мотиваційними особливостями. Характеризуючи осіб у віці від 14 до 18 років, слід зазначити, що в цьому віці вони перебувають на стадії формування особистості, вироблення життєвої позиції, переходу від життя під опікою сім'ї і школи до самостійного життя, усвідомлення загальноприйнятих у суспільстві соціальних цінностей і виконання своїх особистих функцій в ньому. З мотиваційної точки зору, злочини, що вчиняються неповнолітніми, часто ґрунтуються на прагненні до самоствердження, наслідуванні авторитетів. Часто злочини вчиняються ними на ґрунті бешкетництва, помилково зрозумілої романтики та інших подібних мотивів.

При дослідженні особи неповнолітнього злочинця, особлива увага приділяється дослідженню їхніх особистісних деформацій та встановленню соціальних детермінант злочинної поведінки.

Формування антисоціальної поведінки у неповнолітніх відбувається поступово, цей процес характеризується накопиченням особистісних деформацій у сфері потреб, інтересів та ціннісних орієнтацій. «В умовах несприятливого формування особи виникає невідповідність між її рисами, якостями і вимогами оточуючої дійсності. Особа виявляється не адаптованою до навколишнього соціального середовища, у якому повинна жити, навчатись, працювати» [3, с. 44-45].

Оскільки дитячий організм знаходиться у стадії розвитку, війна становить серйозну загрозу як для фізичного, так і для психічного здоров'я дітей. Комплекс проблем, які виникли в результаті війни, не могли негативно не відобразитись, передусім, на емоційному стані дітей, морально-психологічній стійкості, що обумовило їхню особливу вразливість, а відтак - неадекватну реакцію на різноманітні життєві ситуації.

Незважаючи на офіційні статистичні дані за 2018-2023 роки, які свідчать про поступове зменшення кількості кримінальних правопорушень, які вчинялися неповнолітніми, ці показники не відображають повною мірою сутність проблеми, оскільки вплив злочинності неповнолітніх на загальну структуру злочинності залишається суттєвим.

Так, згідно статистичних даних «Єдиних звітів Офісу Генерального прокурора про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення» за період 2018–2023 років, у 2018 році виявлено 3980 неповнолітніх, які вчинили кримінальні правопорушення; у 2019 році – 3495; у 2020 році – 3013; у 2021 році – 2649; у

2022 році – 1396; у I кварталі 2023 року – 212. Попри зменшення кількості виявлених неповнолітніх осіб, які вчинили злочини, стосовно них збільшилася кількість кримінальних проваджень [4].

Аналізуючи особливості злочинності неповнолітніх за видами злочинів, слід відзначити, що в цілому вона має загально-кримінальний характер насильницької та корисливо-насильницької спрямованості. До основних видів злочинів, що вчиняють неповнолітні, переважно відносять: крадіжки, грабежі, розбої, незаконні заволодіння транспортними засобами, хуліганство та інші. Є чисельні випадки, коли неповнолітні вчиняють тяжкі та особливо тяжкі злочини, як: вбивства, навмисні тілесні ушкодження, зґвалтування, порушення законів про незаконний обіг наркотиків та інші [5, с. 203].

Підсумовуючи, слід зазначити, що проблема злочинності серед неповнолітніх завжди залишалася важливою темою для українського суспільства. Особливої актуальності вона набула у лютому 2022 року, після широкомасштабного вторгнення росії на територію України, яке спричинило потребу у суттєвому вдосконаленні нормативно-правової бази, що регулює суспільні відносини, які виникають під час здійснення заходів, спрямованих на підвищення рівня профілактики злочинності неповнолітніх, розробці нових комплексних державних програм та реалізації загально-соціальних, спеціально-кримінологічних та індивідуальних заходів запобігання правопорушень серед дітей та підлітків в умовах війни.

Тому вирішення проблем злочинності неповнолітніх вимагає від держави рішучих та цілеспрямованих заходів для її запобігання, підвищення рівня правової культури серед молоді. Комплексне, системне вдосконалення державної політики у сферах виховання та навчання молодого покоління стає необхідністю, оскільки саме молодь визначає майбутнє держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конвенція про права дитини. Офіційний веб портал парламенту України. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 16.10.2023).
2. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402- III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення: 22.10.2023).
3. Бундз Р.О. Особлива жорстокість, як ознака злочинів, що вчиняються неповнолітніми: детермінанти та попередження: дис. на здоб. зван. канд. юрид. наук : 12.00.08 / Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2019. 216 с.
4. Єдині звіти Офісу Генерального прокурора про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, за 2018–2022 рр., січень–березень 2023 р. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2>
5. Якимова С. В. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник. С. В. Якимова, Н.Є. Маковецька, О. М. Омельчук. Хмельницький: Хмельницький ун-т управління та права. 2014. С. 442.